Seçilmiş İmalat Sanayi Alt Sektörlerinde Sektöründe Türkiye ve Dünya Arasındaki Dikey ve Yatay Endüstri İçi Ticaret

Vertical and Horizontal Intra-Industry Trade between Turkey and the World in the Selected Manufacturing Industry Sub-Sectors

Prof. Dr. Cevat Gerni (Doğuş University, Turkey)

Assoc. Prof. Dr. Sabri Azgün (Atatürk University, Turkey)

Asst. Prof. Dr. Ziya Çağlar Yurttañıkılmaz (Atatürk University, Turkey)

Prof. Dr. Ömer Selçuk Emsen (Atatürk University, Turkey)

Abstract

Intra industry trade is goods and services with the same or similar factor intensity in production or, two-way trade of goods and services that are close substitutes for each other as the demand side. There are two main categories of intra-industry trade: horizontal and vertical intra-industry trade. Intra-industry trade in similar products with differentiated varieties is horizontal intra-industry trade, the intra-industry trade of differentiated goods, which differ in terms of quality and price, is vertical intra trade. The main objectives of this paper are to explain the extent of vertical and horizontal intra-industry trade in the Turkey's foreign trade with the world in the selected manufacturing industry sectors. In this study, using Abd-el-Rahman (1991) and Hine, Greenaway and Milner(1995) approach of Intra-industry trade decomposition methods has been analyzed the extent and development of vertical and horizontal intra-industry trade In the selected manufacturing industry sub-sectors between Turkey and The World for the period 2010:01-2016:11 by unit value indices.

1 Giriş

Endüstri-içi ticaret, kullanılan girdiler ve tüketim açısından birbirine yakın ikamesi olan malların eşanlı ithalat ve ihracatı olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla, üretim, tüketim veya her ikisinde de yakın ikamesi bulunan aynı endüstriye ait malların hem ihraç hem de ithal edilmesi endüstri-içi ticaret adlandırılmaktadır. Bu tanımdan hareketle endüstri-içi ticaret, benzer faktör yoğunluklarına sahip mallar arasında gerçekleşen ticaret biçimidir. Endüstri-içi ticaret, belli bir mal kategorisinde, bütünüyle aynı endüstrinin ithalatıyla aynı düzey bir endüstrinin ihracat değeri olarak tanımlanabilir (Grubel ve Lloyd, 1971: 249).

Yatay ve dikey endüstri içi ticaret, endüstri içi ticaretteki önemli bir gelişme alanıdır. Benzer malların mübadelesi yatay endüstri-içi ticaret; kalite ve fiyat açısından farklılık içeren malların dış ticareti ise dikey endüstri içi ticaret olarak ifade edilebilir. Yatay endüstri içi ticarete uzmanlaşma ölçek ekonomilerinden faydalanılarak benzer faktör donanımlarına sahip ekonomilerde uluslararası dış ticareti sağlarken, dikey endüstri içi ticaret işgücü niteliği veya Ar-Ge harcamaları gibi nedenlerle farkle faktör donanımına sahip ekonomilerdeki uluslararası dış ticaret yapısını yansıtır.

Dikey endüstri içi ticaretin ölçümüne dönük çalışmalar endüstri içi ticaret literatürünün en güncel uygulama alanlarından biridir. Çünkü yatay ve dikey endüstri içi uzmanlaşma sektörel düzeyde ekonomik gelişme ve rekabet gücündeki değişimin de temel göstergesidir (bkz. Falvey, 1981; Helpman, 1981; Flam ve Helpman, 1987; Abd- El Rahman,1991; Aturupanevd., 1999; Greenway vd., 1995; Durkin ve Krygier, 2000; Fukau vd., 2003; Şimsek, 2005; Han ve Lee, 2012). Yatay ve dikey endüstri içi ticaret ayrımını modellerken benzer mal veya mal grupları arasındaki farklılıkları dikkate alarak yatay ve dikey endüstri içi ticareti incelemektedirler.

Bu çalışma dört kısımdan oluşturulmuştur. Birinci kısım çalışmanın girişidir. İkinci kısımda kavramsal çerçeve verilmektedir. Üçüncü kısımda yatay ve dikey endüstri içi ticaretin ölçüm metodolojisi ve analizi verilmekte ve dördüncü kısım ise analizlerden elde edilen değerlerin değerlendirildiği sonuç bölümüdür.

1. Kavramsal Çerçeve

Endüstri-içi ticaret, yatay ve dikey endüstri-içi ticaret olmak üzere iki temel kategoriye ayrılır. Benzer malların mübadelesi yatay endüstri-içi ticaret; daha yüksek derecede proses edilmiş çıktılar için girdi mübadelesini dikey endüstri-içi ticaret olarak ifade edilmektedir. Tüketicileri fazla çeşitlilikte mal tüketmeyi arzuladıkları ve her bir malın birden fazla üreticinin ürettiği varsayılmaktadır. Mallar tüketicilerin malın özelliklerini algılayışlarına bağlı olarak yatay olarak farklılaşmaktadır. Her bir mal grubunu üreten üretici azalan maliyetlerle karşı karşıyadır. Ölçek ekonomileri ile yatay ürün farklılaşması arasındaki etkileşim yatay endüstri içi ticarete yol açmaktadır. Diğer bir ifadeyle farklılaştırılmış çeşitlere sahip benzer ürünlerin endüstri-içi dış ticareti yatay endüstri-içi ticaret, kalite ve fiyat açısından farklılığı bulunan farklılaştırılmış malların endüstri-içi dış ticareti ise dikey endüstri içi ticaret olarak tanımlanmaktadır. Yatay endüstri içi ticarete tam rekabet koşullarında olmayan piyasa yapısı baskın unsur olurken, dikey endüstri içi ticarete kalite yönüyle olduğu gibi, karşılaştırmalı üstünlüklere dayalı olarak ürün farklılaştırması dinamikleri etken olmaktadır.

Rekabet eden veya ikame malların ithalat ve ihracatı yatay endüstri-içi ticaret, nihai ürünün imalatında kullanılan farklı aşamalardaki malların ithalat ve ihracatı dikey endüstri-içi ticaret olarak ayrıştırılmaktadır. (Grubel ve Lloyd, 2003: xiii). Diğer taraftan, yatay ürün farklılaştırması ve dikey ürün farklılaştırması ayrımı yapılmaktadır. Yatay ürün farklılaştırması, farklı tarzlarda karakterize edilen bir ürünün farklı çeşitlerinden oluşurken, dikey ürün farklılaştırması ise farklı seviyede hizmet sunan farklı çeşitlerden oluştuğu belirtilmektedir (Greenaway vd., 1994). Dikey ürün farklılaşması kalite farklılıklarından meydana gelirken, endüstri-içi uzmanlaşma ölçeğe göre artan getiri ile birlikte düşünülmektedir. Yatay farklılaşma, monopolistik rekabet kapsamında, her üreticinin malını farklılaştırmaya çalışarak pazar payını arttırmaya çalışmasından kaynaklanmaktadır. Mallar özünde aynıdır, ama farklı bileşimlerle üretilmiştir. Bu bakımdan, malların kalitelerindeki çeşitlenme ve fiyat farklılıkları dikey endüstri-içi ticarete, fiyatlarda sistematik değişim yaratmayan ürünün teknolojik özellikleri veya karakteristiklerindeki farklılaşma ise yatay endüstri-içi ticarete yol açmaktadır. Bir başka deyişle, dikey endüstri-içi ticaret, farklı kalitelerdeki malların, yatay endüstri-içi ticaret ise aynı kalitedeki malların endüstri-içi dış ticaretidir.

Yatay endüstri-içi ticaret, daha çok benzer faktör donanımlarına sahip ülkeler arasında gerçekleşen iki yönlü ticaret şeklidir. Benzer faktör donanımına sahip ülkelerin gelir düzeyleri de birbirine benzer olacağından aynı malın farklılaşmış çeşitlerine olan talep, farklı faktör donanımlarına sahip ülkelere göre daha yüksek olacaktır. Ülkelerin gelir seviyeleri bir birine ne kadar yakınsa, yatay endüstri-içi ticarete o kadar yüksek olacaktır. Ayrıca yatay endüstri-içi ticaretin mal farklılaştırması ve ölçek ekonomileri ile pozitif yönlü bir ilişkisinin olduğu kabul edilmektedir. Endüstride faaliyet gösteren firma sayısı ve firmaların üretim ölçeği arttıkça yatay endüstri-için ticarete artacaktır.

Dikey endüstri-içi ticaret, farklı kalitelerdeki malların eşanlı dış ticaretidir. Dikey endüstri-içi ticarete malların kalitelerinin üretimde kullanılan emek/sermaye oranına bağlı olarak belirlenmekte ve aynı emek/ sermaye oranına sahip malların kalitelerinin aynı olduğu ifade edilmektedir. Dikey endüstri-içi ticaret, geleneksel faktör donatım modellerinden hareketle, sermaye yoğun ülkelerin daha kaliteli ve emek yoğun ülkelerin ise daha düşük kaliteli mallar üreteceği görüşüne dayanmaktadır (Falvey, 1981: 498). Ancak, ülke grupları içerisinde gelir eşit dağılmadığından, yüksek gelir seviyesine sahip ülkeler arasındaki düşük gelir grupları düşük kaliteli malları talep edebilmektedirler. Benzer şekilde düşük gelir seviyesine sahip ülkelerdeki yüksek gelirli mal daha kaliteli mal tüketmek isteyeceklerdir. Bunun sonucunda iki ülke grubu arasında endüstri-içi ticaret doğacaktır. Dolayısıyla dikey endüstri-içi ticarete ölçek ekonomilerinin ve eksik rekabet piyasalarının etkisi olduğu söylenemez (Narin, 2002).

Ülkelerarası ekonomik gelişme farklılıkları, endüstriler arası ticarete yol açması yanında, farklılaştırılmış mallarda endüstri-içi uzmanlaşma ve dolayısıyla dikey endüstri-içi ticaret ortaya çıkmaktadır. Ülkeler arasında gelişmişlik düzeyleri bakımından farklılık varsa, endüstri-içi ticaret dikey endüstri-içi ticaret şeklinde ortaya çıkmaktadır. Dikey endüstri-içi ticaret çoğunlukla ülkeler arasındaki faktör donatım ile açıklanmaktadır. Dolayısıyla teorik olarak gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki ticaretin çoğunlukla dikey endüstri-içi ticaret biçiminde gerçekleşmesi beklenmektedir.

Bu bağlamda uluslararası ticaretin yapıldığı ülkelerin gelişmişlik düzeyi (talep yapısı, endüstrinin yapısı), ortalama piyasa hacmi, ülkeler arası uzaklık ve dış ticaret üzerindeki engeller endüstri içi ticareti belirleyici konumdadır. Ekonomiye has nitelikler ise mal farklılaştırması, ölçek ekonomileri, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, değişim maliyetleri ve mal grupları toplulaştırma derecesi olarak sıralanabilir (Loertscher ve Wolter, 1980).

İki ülke arasındaki düşük ve yüksek kaliteli benzer mallar ticareti endüstri-içi ticarete yol açmaktadır. Azalan maliyetlerle çalışan endüstriler ticarete açıldığında, talep benzerliği nedeniyle endüstri-içi ticaret ortaya çıkmaktadır. Benzer faktör donatımına sahip ülkeler arasındaki ticaret, yatay endüstri-içi ticaret şeklinde gerçekleşmekte ve klasik ticaret teorileri ile açıklanamamaktadır. Dikey farklılaşmada ise farklı ürün kaliteleri ve farklı fiyatlar söz konusu olup, tüketiciler bu mal çeşitlerini kalitelerine göre derecelendirmektedir. Fiyat farklılıkları üretim fonksiyonlarından gelmektedir. Aynı ürün grubuna ait ancak farklılaştırılmış nitelikteki mallarda, kalite farklılıkları fiyat farklılıklarına neden olmakta, bu nedenle farklı fiyatlar ortaya çıkmaktadır. Ürün farklılaşması, kalitedeki farklılıklarla açıklanmaktadır (Emirhan, 2005). Faktör donatımı boyutuyla nispeten sermaye zengin ülkelerin, daha kaliteli mallar üretilip ihraç edecekleri düşünülmektedir. Dolayısıyla yatay ve dikey endüstri-içi ticaretin belirleyicileri farklılık arz eder. Bu noktada yatay endüstri-içi ticaretinin belirleyicileri; ölçek ekonomileri ve ürün farklılaştırması vb. endüstri-tabanlı değişkenlerden oluşur. Dikey endüstri-içi ticaretin belirleyicileri ise; kişi başına gelir farklılıkları vb. ülkeye-has faktörlerdir. Yatay endüstri-içi ticaretin ürün farklılaşması, ölçek ekonomileri, piyasa büyüklüğü ve dolaysız yabancı yatırımlarla pozitif, beşerî sermaye donatımı ve coğrafi mesafe ile negatif ilişkili olduğu ifade edilmektedir. Nispi faktör donatımları tarafından belirlenen dikey endüstri-içi ticaret, dolaysız yabancı yatırımlarla pozitif, ölçek ekonomileri ile negatif ilişkilidir. Bu durumda, yüksek kaliteli malların üretiminde işgücü başına daha yüksek sermaye kullanılması gerekmektedir. Ülkelerarası teknoloji farklılıklarının mevcudiyeti, dikey farklılaştırılmış mallarla ilişkilendirilmiştir. Ülkeler benzer faktör donatımlarına sahip ise, sermaye yoğun ülkeler arasındaki ticarete tamamıyla endüstri-içi ticaret, emek yoğun ülkeler arasındaki ticaret ise endüstriler arası ticaret niteliğindedir.

2. Yöntem ve Analiz

Çalışmada ihracat ve ithalat birim değerleri hesaplanmasında TCMB istatistiklerinden faydalanılmış ve veri setinde imalat sanayi altında yer alan mal gruplarının ihracat ve ithalat değerleri aylık olarak toplanmıştır. Mal grupları bazında dış ticaret verileri ise UNCTAD'dan toplanmış ve endüstri-içi ticaret analizleri buradan alınan yıllık veriler ile yapılmıştır. Ancak, TCMB sınıflaması ile UNCTAD'dan alınan veri seti ile birebir uyum göstermediğinden veriler eşleştirilmiş ve benzer sektörler birbiri ile analiz konusu yapılmıştır. Burada 13: Tekstil ürünlerinin imalatı; 16: Ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç) saz, saman ve benzeri malzemelerden örülerek eşyaların imalatı; 17: Kâğıt ve kâğıt ürünlerinin imalatı; 22: Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı; 24: Ana metal sanayi ürünleri imalatı; 25: Makine ve teçhizat hariç, fabrikasyon metal ürünleri imalatı; 27: Elektrikli teçhizat imalatı; 29: Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı kapsamındaki ürünleri içerir. Endüstri-içi ticaretin ölçümünde 2010-2015 dönemi yıllık veriler kullanılmış ve EİT düzeyi 0.7'nin üzerinde olduğu mal grupları yatay-dikey EİT analizine konu edilmiştir. Çalışmada yatay ve dikey endüstri-içi ticaret değerlerini hesaplamadan önce, seçilmiş imalat sanayi alt sektörlerinde Türkiye'nin Dünya ile olan ticaretinde endüstri-içi ticaret düzeyi ölçümü yapılmıştır. Bu kapsamda yapılan analizde endüstri-içi ticaret düzeyi yüksek olan sektörlerde yatay ve dikey endüstri-içi ticaret analizlerine geçilmiştir. İktisat literatüründe endüstri-içi ticaretin ölçümünde genel kabul görmüş olan Grubel-Lloyd (GL) indeksi yönteminde, EİT, bir ülkenin toplam ticaretinin bir yüzdesi olarak ifade edilmektedir. Endüstri "i" için EİT oranı;

$$GL_i = 1 - [| X_i - M_i | / (X_i + M_i)] \quad (1)$$

şeklinde dir. Burada X_i ve M_i , ihracat ve ithalatı ifade etmektedir. GL_i değeri, 0 ile 1 arasında olacaktır. "i" sektöründe ticaretin tek yönlü olması halinde, GL_i sıfıra eşit olacaktır. GL_i 'nin 1'e eşit olması ise, "i" sektöründe ihracat ve ithalat miktarının eşit olması anlamındadır ve endüstri-içi ticaretin geliştiğini gösterir. Toplam EİT, dikey ve yatay olarak ikiye ayrılabilir. Dikey EİT, aynı sektörde farklı kalitelerde malların iki yönlü ticaretini kapsamaktadır ve gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında görülmektedir. Dikey EİT, ülkelere özgü farklılıklara göre belirlenmekte ve farklı gelişmişlik düzeyindeki ülkeler arası ticareti açıklamaktadır (Erün, 2010).

UNCTAD seti	TCMB seti	2010	2011	2012	2013	2014	2015
[65] Textile yarn	13 Tekstil ür.	0.844	0.825	0.736	0.717	0.725	0.725
[63] Cork and wood man.	16 Ağac, ür.	0.906	0.852	0.812	0.835	0.991	0.927
[64] Paper and paper m.	17 Kagit ve kagit ürün.	0.596	0.620	0.718	0.758	0.774	0.824
[62] Rubber man	22 Kauçuk ve plastik.	0.796	0.777	0.829	0.867	0.823	0.862
[67] Iron and steel	24 Ana metal ü.	0.975	0.947	0.917	0.973	0.976	0.864
[69] Manufactures of metal, n.e.s.	25 Makine ve techizat haric, ür.	0.772	0.783	0.733	0.759	0.738	0.797
[77] Electrical machinery, app.	27 Elektrikli techizat i.	0.931	0.926	0.983	0.957	0.948	0.997
[78] Road vehicles	29 Motorlu kara taş.	0.987	0.958	0.983	0.999	0.938	0.994

Tablo 1: Grubel-Lloyd İndeksine Göre Endüstri-içi Ticaret Ölçümleri

Yatay ve dikey endüstri-içi ticaret düzeylerinin belirlenmesinde kullanılan yöntem, malların kalitelerine göre sınıflandırılması, yani aynı kalitedekiler ve farklı kalitedekiler şeklinde ayrılmasıdır. Uygulamalı çalışmalarda kalite farklılıklarını temsil etmek üzere ihracat ve ithalat birim değerleri farklılıkları esas alınmaktadır. Birim değer endeksleri, aynı mal sepetinde yer alan malların ortalama fiyatlarını vermektedir. Birim değer endeksleri kullanılması nedeni, malların birim fiyatları kalitenin bir göstergesi olarak değerlendirildiğinden, birim değer endeksleri kullanılmaktadır. Bir başka ifadeyle, birim fiyatı daha yüksek malların diğer düşük birim fiyatlı mallara göre daha kaliteli olduğu düşünülmektedir. İthalat ve ihracat birim değerleri, ton başına, kilogram başına, metrekare başına vb. şekillerde hesaplanmaktadır.

İhracat birim değerinin, ithalat birim değerine oranı, örneğin $\pm \%15$ aralığında ise yatay endüstri-içi ticaret ve bu aralığın dışında kalan oranlarda ise dikey endüstri-içi ticaret söz konusu olmaktadır. Kısaca birim değerler oranı $\pm \%15$ aralığında kalan malların fiyatları benzer olduğundan, aynı kalitede (yatay) oldukları varsayılır. Bu $\%30$ 'luk

bant dışında kalan mallar ise farklı kalitelerde (dikey) oldukları varsayılır. Yatay ve dikey endüstri-içi ticaret aşağıdaki gibi hesaplanır:

$$B_{jk} = HB_{jk} + VB_{jk} \quad (2)$$

(2) nolu eşitlikte B_{jk} toplam endüstri-içi ticareti, HB_{jk} yatay endüstri-içi ticareti, VB_{jk} ise dikey endüstri-içi ticareti temsil etmektedir. Buna göre HB_{jk} ve VB_{jk} değerleri ise aşağıdaki formlara göre hesaplanır:

$$HB_{jk} = 1 - \alpha \leq \frac{UV_{ijk}^X}{UV_{ijk}^M} \leq 1 + \alpha \quad (3)$$

$$VB_{jk} = \frac{UV_{ijk}^X}{UV_{ijk}^M} (1 - \alpha \text{ ya da } VB_{jk} = \frac{UV_{ijk}^X}{UV_{ijk}^M}) 1 + \alpha \quad (4)$$

(3) ve (4) nolu eşitliklerdeki UV^X : ihracat birim değeri; UV^M : ithalat birim değeri; α kabul edilen aralık değeridir. Buna göre $\alpha = 0.15$ ise, $\pm \%15$ aralığına göre yatay ve dikey endüstri-içi ticaret değeri hesaplanır. $\pm \%15$ aralığının seçilme nedeni, taşıma ve navlun maliyetlerinin, malın fiyatının $\%15$ 'ini geçmeyeceğinin düşünülmesidir. Alfa (α); $\% \pm 15$, taşımacılık ve sigorta giderlerini göstermektedir (Greenaway, 1999). Eğer aralık daha küçük seçilirse, yatay endüstri-içi ticaret daha küçük; dikey endüstri-içi ticaret daha büyük çıkacaktır. Dolayısıyla $\alpha = 0,15$ kabul edilirse, endüstri-içi ticaretin tespitinde kullanılan aralık 0.85 ve 1.15 değerleri arasındadır. Ticarete konu olan malların, ihracat ve ithalat birim değerleri arasındaki fark $\%15$ 'ten küçükse, "yatay farklılaşma"; $\%15$ 'ten büyükse, "dikey farklılaşma" söz konusudur.

Yatay ve dikey EİT ölçümünde TCMB'den alınan ihracat ve ithalat birim endeks değerleri aylık veri şeklindedir. Ancak, uygulamada söz konusu veri seti aylık ortalama şeklinde yeniden düzenlenmiş ve on iki aylık ortalamalar alınarak ihracat ve ithalat birim endeks değerleri yıllık olacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. Burada 13: Tekstil ürünlerinin imalatı; 16: Ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç) saz, saman ve benzeri malzemelerden örülerek eşyaların imalatı; 17: Kâğıt ve kâğıt ürünlerinin imalatı; 22: Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı; 24: Ana metal sanayi ürünleri imalatı; 25: Makine ve teçhizat hariç, fabrikasyon metal ürünleri imalatı; 27: Elektrikli teçhizat imalatı; 29: Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı kapsamındaki ürünleri içerir.

Yıllar	Uvx/U vm	Uvx/U vm	Uvx/U vm	Uvx/U vm	Uvx/U vm	Uvx/U vm	Uvx/U vm	Uvx/U vm
	13	16	17	22	24	25	27	29
2010 Ort.	1.000	1.005	1.002	1.001	1.000	1.000	1.000	1.000
2011 Ort.	1.001	0.970	0.993	1.004	1.031	1.011	1.065	0.997
2012 Ort.	1.020	1.004	1.074	0.999	1.094	0.950	1.074	0.995
2013 Ort.	1.070	1.001	1.096	1.025	1.080	0.913	1.022	0.986
2014 Ort.	1.071	0.931	1.138	1.037	1.104	0.915	1.018	0.983
2015 Ort.	1.036	0.915	1.131	1.026	1.103	0.881	0.955	0.948
2016 Ort.	1.033	0.940	1.120	1.015	1.184	0.850	0.941	0.936

Tablo 2: Yatay ve Dikey Endüstri-içi Ticaret Ölçümleri

Greenaway (1999)'in çalışması yatay ve dikey EİT düzeyinin belirlenmesinde referans alınan bir çalışmadır. Bu kapsamda taşımacılık ve sigorta giderlerini gösteren katsayı ($\alpha = 0,15$) kabul edildiğinde, yatay ve dikey EİT

aralığı 0.85 ve 1.15 değerleri arasında kalır. Bu kapsamda ticarete konu olan malların, ihracat ve ithalat birim değerleri 0.85 ve 1.15 arasında ise yatay EİT, 0.85’den küçük, 1.15’den büyük olduğunda ise dikey EİT söz konusu olur. Yapılan analizlerde EİT düzeyi yüksek olan seçili mal gruplarında tüm mal grupları için yatay EİT’nin olduğu görülmüştür. Bu durum Türkiye’de seçili imalat sanayi ürünleri dış ticaretinde EİT düzeyi yüksek olan ürünlerde benzer kalite düzeyine sahip malların ticaretinin gerçekleştiği görülmektedir.

3. Sonuç

Dış ticarete rekabet gücü üstünlüğü elde etme, gelişmekte olan ülkelerin önemli sorunları arasında yer alır. Rekabet gücü üstünlüğü elde etmenin yolu yeni teknik bilginin yaygın olarak kullanıldığı katma değeri yüksek ürünlerden geçmektedir. İmalat sanayi sektöründe üretilen hasılanın yaklaşık üçte ikisini üretmekte ve yeni mal icadı şeklinde tanımlanan üretim buluşu ve yeni bir üretim yöntemi olarak ifade edilen üretim süreci buluşlarının yaygın olarak kullanıldığı sektördür. Çalışmada imalat sanayi alt sektörlerinde önce endüstri-içi ticaretin varlığı ve düzeyi araştırılmış, daha sonra ise yatay ve dikey endüstri içi ticaret değerleri incelenmiştir.

Türkiye için yapılan analizlerde ihracat ve ithalat birim değerleri TCMB’den ve ülkeler arasındaki dış ticaret verileri ise UNCTAD’dan alındığından, verilerin uyumlaştırılması çeşitli zorlukları da beraberinde getirmiş ve analizlerde belirli imalat sanayi sektörleri için yapılabilmektedir. Ayrıca dikey ve yatay endüstri-içi ticaretin ölçümünde endüstri-içi ticaretin belirli bir düzeyin üstünde olması gerekmektedir. Dolayısıyla 0.7’nin üstündeki sektörler seçilmiş ve analizler bu sektörlerle uygulanmıştır.

Türkiye ekonomisinde uygun değişkenlerden hareketle yapılan hesaplamalar sonucunda; elektrikli teçhizat, motorlu kara taşıtları ile kâğıt ve kâğıt ürünleri gibi bazı sektörlerde endüstri-içi ticaret oranının yükseldiği görülmektedir. Çalışmada hemen hemen bütün sektörlerde endüstri-içi dış ticaretin yatay endüstri-içi ticaret şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Ancak, kâğıt ve kâğıt ürünlerinin imalatı ile ana metal sanayi sektörlerinde yatay endüstri-içi ticaretten dikey endüstri-içi ticarete doğru bir evrilmenin varlığı tespit edilmiştir. Ayrıca Türkiye ekonomisinde 2010 sonrası dönemde genel olarak analize konu olan sektörlerde yaşanan değişimin daha çok benzer kalite ve fiyat özelliği taşıyan ürünlerin dış ticaretini artırdığını göstermektedir. Sonuç olarak Türkiye’nin analize konu olan sektörlerde dış ticaretinin hemen hemen tamamı yatay endüstri içi ticaret şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Türkiye’de yatay endüstri içi ticaretin yüksek çıkmasında özellikle belli sektörlerdeki yabancı sermaye yatırımlarının payının yüksekliğinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu bağlamda Türkiye’nin yüksek katma değer oluşturan sektörlerde yerli kaynaklara dayalı olarak mal farklılaştırmasına gitmesi ve yüksek katma değerli ve kaliteli mallar üreterek dış ticarete dikey endüstri içi ticaretin artırılması büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Abd El Rahman, K. (1991), “Firms’ Competition and National Comparative Advantages as Joints Determinants of Trade Composition”, *Weltwirtschaftliches Archiv*, 127 (1): 83-97.
- Aturupane, C., Djankow, S. and Hokeman, B. (1997), “Determinants Of Intra Industry Trade Between East And Weast Europe”, *World Bank, Development Research Group, Policy Research Working Paper*: 1850
- Aturupane, C., Djankov, S. and Hoekman, B. (1999), “Horizontal and Vertical Intra-industry Trade between Eastern Europe and the European Union”, *Weltwirtschaftliches Archiv*, 135 (1): 62-81.
- Aydın, A. (2008), “Endüstri İçi Ticaret ve Türkiye: Ülkeye Özgü Belirleyicilerin Tespitine Yönelik Bir Araştırma”, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25 (2): 881-916.
- Azgün, S., Yurttaçıkmaz, Z. Ç., Gerni, M. ve Sarı, S. (2016), “Türkiye ve Orta Asya Türk Ülkeleri Arasında Endüstri İçi Ticaretin Düzeyi ve Sektörel Rekabet Gücünün Belirlenmesi”, *International Conference on Eurasian Economies*, 29-31 August 2016 – Kaposvar, HUNGARY.
- Balassa, B., (1966), “Tariff Reductions and Trade in Manufactures among the Industrial Countries”, *New Haven, Conn.: Yale University, Economic Growth Center*, 56 (3): 466-473.
- Balassa, B., Bauwens, L. (1987), “Intra Industry Specialization In A Multi-Country And Multi Industry Framework”, *The Economic Journal*, 97 (338): 923-939.
- Bergstrand, J. H. (1990), “The Hecksher-Ohlin Model, The Linder Hypothesis and The Determinants of Bilateral of Intra Industry Trade”, *Economic Journal*, 100 (403): 1216-1229.
- Durkin, J. T. and Krygier, M. (2000), “Differences in GDP Per Capita and The Share of Intra-industry Trade: The Role of Vertically Differentiated Trade”, *Review of International Economics*, 8 (4): 760-774.
- Emirhan, P. N. (2005), Determinants of Vertical Intra-industry Trade of Turkey: Panel Data Approach”, *Dokuz Eylül University Faculty of Business Department of Economics Discussion Paper*, 5 (05): 468-506.
- Emsen, Ö. S. ve Çağatay, K. (2009), “Merkezi Asya ve Kafkas Ekonomilerinde Entegrasyonun Olabilirliği: AB’deki Kömür-Çelik Topluluğu Benzeri Su ve Enerjide İşbirliği Arayışı”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18 (1): 181-202.
- Erün, G. (2010), “Türkiye ile AB, Gıda ve Canlı Hayvan Sektörü Dış Ticaretinde Endüstri İçi Ticaret Analizi”, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2 (1): 71-78.

- Falvey, R. (1981), "Commercial Trade Policy And Intra Industry Trade", *Journal of International Economics*, 11: 495-511.
- Flam H. and Helpman, E. (1987), "Vertical Product Differentiation and North-South Trade", *American Economic Review*, 77 (5): 810-822.
- Fukao, K., Ishito, H. and Ito, K. (2003), "Vertical Intra-Industry Trade and Foreign Direct Investment in East Asia", *Journal of the Japanese and International Economies*, 17 (4): 468-506.
- Greenaway, D. (1985), **International Trade Policy**, ELBS Macmillan Publisher Ltd., London.
- Greenaway, D., Hine, R. C. and Milner, C., (1995), "Vertical And Horizontal Intra Industry Trade: Across Industry Analysis For United Kingdom", *The Economic Journal*, 105 (433): 1505-1518.
- Greenaway, D., Hine, R. C., Milner, C., and Elliott, R. (1994), "Adjustment and The Measurement of Marginal Intra-Industry Trade", *Weltwirtschaftliches Archiv*, 130 (2): 418-427.
- Grubel, H. G. and Lloyd, P. J. (1971), "The Empirical Measurement of Intra-Industry Trade", *Economic Record*, (47), 494-517; (**Intra-Industry Trade** içinde. Herbert G. Grubel and P.J. Lloyd (Eds.) (2003), Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 247-270)
- Grubel, H. G. and Lloyd, P. J. (Eds.) (2003), **Intra-Industry Trade**, (The International Library of Critical Writings in Economics Series), Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Hamilton, C. and Kniest, P. (1991), "Trade Liberalisation, Structural Adjustment And Intra-Industry Trade: A Note", *Weltwirtschaftliches Archiv*, 127 (2): 356-367.
- Han, K. and Lee, J. (2012), "FDI and Vertical Intra-Industry Trade between Korea and China", *Korea and the World Economy*, 13 (1): 115-139.
- Helpman, E. (1981), "International Trade in the Presence of Product Differentiation, Economies of Scale and Monopolistic Competition", *Journal of International Economics*, 11 (3): 305-340.
- Martin-Montaner, J. A. and Rios, V.O. (2002), "Vertical Specialization and Intra-industry Trade: The Role of Factor Endowments", *Weltwirtschaftliches Archiv*, 138 (2): 340-365.
- Lancaster, K. (1980), "Intra-Industry Trade Under Perfect Monopolistic Competition", *Journal of International Economics*, 10 (2): 151-175.
- Li, Y., Dai, Q. L. and Huang, Q.B. (2015), "Analysis of the Influential Factors of Manufactured Products Intra-Industry Trade Between China-South Korea and China' Policy", *Theoretical Economics Letters*, 5 (1): 114-124.
- Loertscher, R. and Wolter, F. (1980), "Determinants of Intra-industry Trade: Among Countries and Across Industries", *Weltwirtschaftliches Archiv*, 116 (2): 280-293.
- Martin-Montaner, J. A. and Rios, V. O. (2002), "Vertical Specialization and Intra-industry Trade: The Role of Factor Endowments", *Weltwirtschaftliches Archiv*, 138 (2): 340-365.
- Şimşek, N. (2005), "Türkiye'nin Yatay ve Dikey Endüstri-İçi Dış Ticareti", *Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20 (1): 43-62.